

Jurgis-Ambroziejus Pabréža

(1771 - 1849)

1. Bendros žinios

Mes turime tris žymius žemaitinius, nepaprastai nusipelniusius mūsų tautai. Sie trys garbingi Žemaičių žemės sūnūs: Pabréža, Daukantas ir Valančius kūdikas ant savo pečių nešė vienos Lietuvos likimą. Jei ne Pabréža, Daukantas ir Valančius, varda ar šiandien galėtume pasidžiaugti tokiais lietuviškos kultūros laimėjimais.

Šimanas Daukantas, Pabréžos amžininkas ir artimas kaimynas, buvo pirmas mūsų tautos ištarieninkas, kuris savo žemaitiškai lietuviškos istorijos lapas sąmoningai ugdė mūsų tautos protą ir uždegė širdį. Šimanas Daukanto ižleista kursta Tėvynės meilės ugno nėkada nebeužges mūsų tautos širdyje.

Imkime Valančių. Vienas Valančiaus vardas mūsų tautos engėjams įvardyavo dabmės. Dar ne taip tolisojo praeity ant žemaitiškų vyskupo Motiejus pečių užgulė vienos mūsų tautos nelamės ir varga. Valančiaus nuopelnai Lietuvos kultūrai yra neįvertinami ir neįkeinuojami.

Ypatingų nuopelnų Lietuvai turi T. Ambroziejus Pabréža. Pabréža bavo universitas anot meto žmogus, nusipełnes visoms gyvenimo sritis. Pabréža nemažas išologas, žymus Lietuvos gamtininkas, dievobalmiminas išgytojas ir aksaburnis Žemaičių pamokslininkas. Tik labai galls, skaudu net prisipa-

žinti, kad mūsų tauta pamiršo T. Ambroziejų Pabréžą ir jo darbus. Jeigu šiandien daug žinome apie Šimaną Daukantą ir Valančių, tai apie Pabréžą darba mažai žinome. Iatujocius mums netruksts, apie Pabréžą labai gražiai pakalbamu ir pa- manome, bet tuomi viaskis ir pasibaigia: Bet kas tas Pabréža, keda giminė, augo, gyveno ir mirė, suomu nusipeinė mūsų tautai, štai labai mažai kas te- žino.

Ar ne gėda mūsų Tautai, kad ši šio laiko ne tik kad neturime padoresnės Pabréžos biografinių, bet neturime nei mažiausios brolio apie Pabréžą? Ar nereikia rausti mūsų šviesuomenės prieš klas tautas, kad taip nemokoma ar neįstenglame pergerbi savo tautos vyrą? Mes daug turime mokslo vyrų: rašytojų, filosofių, teologų, mediku, gamtininkų, filologų, kurie pri- rasė ir išvertė gražaus knygų, bet ne vienas neazsiminė platiapėdė apie Pabréžą. Tiesiog stebėtis reikia, kad žmogus, kuris nustabėsi gražai praturtino mūsų dvailinės literatūros lobyna, kuris pirmas moksliškai iš- tyrė ir apraše Lietuvos flora, kuris pirmas išdibito ir nustatė terminologijos pagindus, šiandien savo tautiecių pamirštias ir aplieistas.

Ne vienas šiandien paklaus: „Kodel taip atsitiko su Pabréžu?“ Neangi mūsų Tautoje neatsiranė žmogaus ar organizacijos, tik labai galls, skaudu net prisipa-

kuri pasiūlpintą T. Ambroziejans Pabréžos gyvenimui ir darbui?“

Rašant apie kurį nors autorių, pirma relikta pačiam gerai ištudiuoti autorius gyvenimą ir darbus. Beigiu iš blizgančių knygų sakombluolių nauja knyga, bet retas kuris turėtų noro koistis po aplpelėjusius archyvus. Rečytų g. apie Pabréžą nėra lengva, nes viisas jo gyvenimas ir darbas tebera archyvusose. Cia dideles padėkos verlas Kun. P. Ruškys, kuris pirmas surinko Kretingos vienuolyno archyvę medžiagą apie Pabréžą ir paraše placią T. Ambroziejaus Pabréžos biografiją ir mokslišką veikalą apie „Lietuvos augmenijos tyriminį“ (Teutamen Fiorae Altuaniae“, Varšuva, 1933 m.). Iš lietuvių autorių, rašiusių straipsnius apie Pabréžą, yra: Prof. Dr. Saulys, Dovydaitis, Regelis, Ellisonas, Salas, Tumas Vaizgantas ir kūn. P. Ruškys. Kiek daugiau žiūrog apie Pabréžą surinko V.D. Universiteto docentas Dr. Tumas – Vaizgantas, kuriam kitados i rankas buvo patekės gerokas pundelis Kretingos mažajų Brolių Pranciškonų vienuolyno. T. Ambroziejaus Pabréžos dokumentų. Tie Pabréžos dokumentai išspausdinėti „Valzgantai Rastą“ XI tomo. Cia randame keletą biografinių žinių apie Pabréžą, Pabréžos Testamente, porą Pabréžos išliskų, kuriai vienas rašytas Jonui Gintiliui, Žemaičių Vyskupui Nominatu, antras – M. Valančiui. Cia taip pat išspausdinėti ir nekrologas Pabréžos, kurį paskelbė Jonas Gintylė apie Pabréžos mirties.

Gina rimtą ir platų straipsnį apie Pabréžą paraše kun. P. Ruškys (Pig. „Svietimo darbas“, 1925 m. Nr. 8). Cia autorius nebekartoja anksybesnių autorių klaidą, bet ima tikras gyvenimo faktus ir juos aptarla.

Nurodant Pabréžos bibliografią, teka keletą žodžių pasa- kytų ir apie asmenis, kurie pasi- žymė spaudų kūgias apie Pabréžą. Kaip jau sakėm, ilgam-

tis Kretingos pranciškonų vienuolyne bibliotekos tvarkytojas kanigas Petras Ruškys, Teologijos Magistras, labai smulkiai iš studijavę Kretingos vienuolyne užsakius Pabréžos raukaščius bei kūtus dokumentus, lieciantis Pabréžos gyvenimą. Pasiaužaudamas tomis žinomis, kūn. Ruškys paraše placią Pa- bučės biografiją, kuriai 1939 m. įjėjė Lietuvos pranciškonų Provinciolui T. Augustinui Dirvelėlui. Pranciškonai jau buvo apsiėmę spaudinti, spaudos darbams jau buvo patengtas ir popierius, bet dėla, užėjus karas spaudintinai sutrukė, ir taip šis kūn. Raško kanonizacinius veikalus liko neišspaustintas. Būjėjuk in- vier jos metu kūn. Ruškys atga- vo savo rankraštį ir der išgelbė- jo daį Pabréžos rankraštį bel kūtų dokumentą. Pakartotinal prašomas kūn. Ruškys 1943 m. savo rankraštį vėl ištekė Lietu- vos pranciškonų Provinciolui T. Kazimierui Čepulinui.

Dar nesenai patyrėme, jog ir Pasvalio gimnazijos direktorius ir rašytojas p. J. Povilionis paraše ir parengė spaudulį veikalą apie T. Ambroziejų Pabréžą. Lietuvos pranciškonai laukia pro- gos, kaip tie bus galima, abu šiuos rankraštius atiduoći spaudai.

T. Jurgis Ambroziejus Pabréža gime Žemaičių, Lenkijos pa- rapijoje. Večią kaimę iš pasitu- liūčius Lietuvos bajorų ūmės. Lenkių parapijos giminėje mei- nikų knygoje pažymėta, kad Jur- gis Pabréža buvo pakrikštystas 1771 m. sausio mėn. 15 d. Jo tėvas Jonas Pabréža, o motina Rožė Baužinskaitė (B. A.)

2. Biografinės žinios

Pirm negu pasirodys spaudoje T. Ambroziejus Pabréžos Biografija, norėtume mūsų visuomenę bent truputį supažindinti su Pabréžos gyvenimu bei kū-

M. Mozūraitis

Jurgis-Ambroziejus Pabrėža

(1771 - 1849)

(Tėsinys)

Liber Baptisatorum par. Linckiem's 1764-1786) Jurgis Pabrėža buvo labai geras berniukas ir gimnazijos moksloje éjo garsioje ano meto Kretingos mokykloje, kurią baigdamas gavo Lietuvos Lenkijos Karalystės Stanislovo Augusto Poniatovskio auksnį medai. Pabrėžos norejė savo sūnū išleisti į daktarū, todėl Jurgi Pabrėžą atidavė Vilniaus Akademijon. Bet Jurgui Pabrėžai nebuvo lemta likti daktarū. Kaitą operacijos metu Studentui Jurgui Pabrėžai buvo skrostai lavonai. Operacijos metu Pabrėžai taip supuko širdis, kad nuo to laiko nebegalėjo nei matyti, nei valgylėti mėsos. Man šį atsitikimą papasakojo p. Ona Jotkaitė Gadijauskienė, kuri apie tai girdėjo iš Jono Pabrėžos, pasakutinio Pabrėžų palikuonto Veličių kaimo. Jonas Pabrėža dar mažiaukas budamas patenaudavo savo dėdės T. Ambraziejaus Pabrėžos mišioms. T. Ambraziejaus Pabrėža mieles papasakodavo savo giminėmis, kodel nega'jės išelli į daktarū.

Nebaigęs medicinos mokslo, Jurgis Pabrėža grįžta į Žemaičius ir stoją į Varnių Kunigų Seminariją, kuriai baigė 1796 m. ir gavo kunigo Šventininko. Kunigas Jurgis Pabrėža kurį laiką buvo kamendoriumi Siluvoje, Raudėnouose, Tvernose ir Plungėje, koi pagaliau 1812 m. pareiu Kertečios altarijon.

Pasakojama, kad kartą pavašari kun. Jurgis Pabrėža buvo vežamas prie ligonų su Šventininku. Besikėlant per Miniją, nutikęs lynas, o plauštą su visais žmonėmis ir gyvuliais pradėjo nėsti pavandeniniu. Bijodamas patsai pasiskandinti ir kritus paskardinti, Pabrėža puola ant kelio ir padaro žadą stoti į Kretingos venuolyne, jeigu pavyks laiminti šis ligelį. Pagaliau vekerop pavyko plausią ir žmogės pritankti prie kranio.

Sunku pasakyti, kiek šis pasakojimas telingesnis ir tikras. Skaitant Pabrėžos dvasinio turtinio rankraščius: pamokslus ar dvasines rekelekcijas, sava'me persasi mintis, kad tokios sielos žmogus negalėjo pasilikti pasaulį, bet būtina turėjo užsidaryti venuolyne. Vienam pamokslui, Kretingo 1846 m., grodžio mėn. 8 d. Pabrėž, siتاip kaip: „Tazgaties mons Milasusyjal kalp sirosnečiawojo traftautina swietlu, nes warus: aticara i tukstatis gneku. Rets, rets tiera, kors budams ont swiet, gi wendams tarp swietysz ka žmoniu, galietus non tyk spaustu pasaergety“. („Pamokslų knyga“ 100 pusl.)

1876 m. kun. Jurgis Pabrėža pasitinkančių Kretingos venuolyne, kuriamė pasiliuko iki pat savo mirties. Mirė 1849 m. spalių mėn. 30 d. Prieš mūrdamas pataše, kad jo kūnas venuolyne papratiu palaiduotų Kretingos para-

pljos kapuose be iškilmis ir perdė. Mgr. 1849 m. lapkričio mėn. 3 d Kretingos vienuojuo gyvardijonas T. Silesters Stankevičius pastaldojo Pabrėžą Kretingos kapuose, kur ir štandę jo kapas žmonių neprastai myliamas ir gerblamas.

Pabréžos mirtis buvo skaudus smagis visai Lietuvai. Visi ūsiuojęs aplie Pabrėžos mirtį, Jonas Gintilia, Žemaičių vyskupas Nominatas, kuris tumet valdė Žemaičių vyskupo sostą, visoms Žemaičių bažnyčioms išsi stotinėjo rasta praeidamais aplie Pabrėž. s mirtį. Šiam Cirkvės biskupui Jonas Gintiliai rašo: „Didžiai Gerbamasis Ambraziejas Pabrėž, pirmas pasaulinis kungas dangel metę tarnavo Devo Bažnyčiai, paskul Kretingos venuolyne. Šv. Pranciškaus III Ordino abitu apsilikęs, buvo kitims visokių dorybių paveikslas.“

T. Ambraziejas Pabrėžas atminimas žmonėse tebėra gyvas ir dabar Kretingos ir kaimyninių parapijų žmogus Pabrėžą vadina ūteniuoju: dažnai larko jo kapą, puošia gelėmis, daro apžadus ir meldžiasi. Turimomis žiūtomis, Kauno Arkivyskupo I. Teišių Vyskupo Kūrėjos labai užinteresuotas medžiagos pasengimui Pabrėžos kanonizacijos bylai.

Pabrėžos Kūryba.

Pabrėža buvo nepaprastai darbintis ir kūrybingas žmogus. Vyskupas M. Valančius, dar tebebdamas Varnių, Kaulgų Šeminarijos Rektoriumi, rašė, jog T. Ambraziejas Pabrėža buvęs nepaprastai darbinges venuoliu, kuris niekados nepaspėdavęs apelti savo žygį. Vos tik spé-

davo sukalbėli poterius ir apieiti kitus dienos žygįs, Pabrėža vis rašė ir rašė. Pabrėža ne tik rašydo bet ir tyrinėdavo Lielu vnuo fiočą (augalas). Balyrinėdamas Lietuvos augmeniją, Pabiéžas skubėti į išlīgai pārejo visą Žemaičių žemę.

Docentas Dr. Tomas Vaižgantas rašo, kad Vilniaus Akademijos profesorius išvėpė Pabiéžai nepaprastai meilę gautos, su kuria jis taikio dėmę gyveno. Per klausas dienas, būdavo, pašiems laždi ir būrų vajų bridižioje po plevas, landžioja po miškus, rankoja ir apžiūrija klevkelias, augmenelį, pradedant nuo ūtamečio medžio ir bal-

iant. Iki smulkiausiam kiniūnų.

Man pasakoję Leikimų mafestu-

to gyventoja p. Ona Dobrovolskytė-Prusinskienė, kad jos senelė Barbora Dobrovolskytė tarnavo už pusmergę Večių kalmę prie Pabrėžos bokštų. Ans pašakodavo, kaip T. Ambraziejas Pabrėža parvažoda savo tė viškinę pavieštį ir parinkinių žolelių. Pirmą dieną Pabrėža su visa ūtymyna išeidavęs rinkti žolelių ir parodydavęs, kaip ir kokias žolelių rinkti. Surinktas žolelių džiovindavo tamsoje vietoje ir kar vėjas neužpačia. Pašakodavęs ir rodydamas, kokias žoleles rinkti, Pabrėža pisaikydavęs, kokias žoleles nuo ko gydo. Labiausiai buvo išrambos venuolingo žoles, kaip antai: Šv. Petro raktai, gorgždo šaknelės, medžio markeliai, valerijono šaknys, blimbalo šaknys ir k.

Rinkdamas žoles, Pabrėža išmokydavęs, kaip pasigaminti vaistų nuo išvaltusiu ligų. Pabrėža savo ūtymyna sakydavęs, kad konvaijų žiedus reikiu su-

deti į bonką, užpliti splitinu ir aklinai užklims, iðdėli į kepalą duonos ir pašauti po pečiumi. Kai duona atsila, vaistus gallina beikur laikyt, jei negenda. Taip sataisityti konvalijų lašai laibai padeda stiprus ūtdienos žmėnams: kasdien imant ant tuščios ūtdienos lašą konvalijų žiedų su cukrumi. Karti, berenkant žoles, vienai mergaitei ruskando vidurui, ir ši pasigudodė Pabrėžai. Pabrėža padavė mergaitei degsnį šaknų ir liepę suvagių sakydamas: „Mergelės, kai prie darbo jums užveis pilvą skaudėti, pakrimskit degsnį šaknų, ir beregint petrelis skaudėti“. Tokią praktišką medcinos patarimų paliūnas gana daug, bet didelis vienos stokos negaliame jų čia visą suminėti.

Grijdami prie Pabrėžos kūrybos, turime pastebeti, kad Pabrėža mūrdamas paikuo labai daug rankraščių tiek iš medicinos, tiek iš filologijos, biologijos ir askeitinės literatūros sritis, kad ir trumpai sužymeti ir apibūdinti Patrėžos rankraščius, būtų labai sunku ir neįmanoma. Ši proga paminiela tik du Pabrėžos rankraščius, kurie dar štandien užstili Kretingos venuolyne. Dažs Pabrėžos rankraščių tebėra pas kūn. P. Raški, o kita dalis išvežta V. D. Universitetan. Abu štite Pabrėžos rankraščiai parešyti senobinė Žemaičių kalba.

Pirmas veikias rankraščis ši, taip užvardintas: „REKOLEKCYJYS DWASYSZKAS I tris diinas PADALIUS Dilejey Pažiūka Dwasyszka WIERNUJU KRETINGYNU Iz Zalecylyma JO MILESTOS KONYGA GVARDYJONA par Kōryga Ambrozije Pabrėža Terconio. (b. d.)

M. Mozūraitis

Jurgis-Ambroziejus Pabrėža

(1771 - 1849)

(Pabaiga)

Z. S. T.

Franciškansas: Koznadyjyr yr Mokslininko Kretingynys Mokslynicys būvišiųj Paraszitas. Metus 1846. Kretingoy". Sis rankraštis ant mėlio popierio ir turi 139 didelius pŕašyminius puslapius. Visos „Dvasinės Rekolekcijos“ padalintos į tris dienias, kiekvienai dienai skirta po tris meditacijas. Rekolekcijos savo turiniui nėko nesiskiria nuo kilių dievobaimingu autorii, bei savo stiliumi ir minčių pertekimiu yra gana įdomios ir charakteringos iki vienam Pabrėzai. Studijuoant Pabrėzo siejos kultūrą, būjinių reikty susipažinti su Pabrėzo dvansinėmis rekelekcijomis.

Mums šios rekolekcijos įdomios savo stiliumi bei forma, kuria patiekiamos klausytojams. Ypatingo reikšmės turi rekelekcių pratartis, arba „Prabylims“, kaip Pabrėzo rašo. Sitoje savo patartyje Pabrėza nustato žemaitiškos rašybos pagrindus. Reikia atminti, jog Pabrėza pirmas pradėjo rašyti žemaičių kalba ir turėjo labai daug vargo, kol susieta žemaitiškos terminologijos pagrindus. Pabrėza ne kartą nusiskundžia M. Valančiu i dėl lietuviškios terminologijos trukimo. Vienam savo laiske, rašytam 1845 m. spalvų mėn. 3 d. Pabrėza šaliai rašo Valančiui: „Kadangi iki šiol žemaitišku savoky tam darbu, neturime, bū-

tinai turi kas išdirsi ir naujas vardus minimoms lotyniškoms savokoms duoti, o ta nomenklatura ir paskesiems Žemaičių rašytojams dideles patogumas.

Tiesa, mano duodamieji vardai juokingai skamba. Bet Daugalingais J. M. Geradaris, aprūpinantis nesuliginamaj didesne pereigimo galibę neg aš... todėl bukite malonūs rūmati save prispausti ir prideloti naujų, tinkamessių žodžių pažymėti reikšmei.

(Plg., „Valžganto Rašt.“ XI tom, 74 psl.). Manau skaitytojas labai nusiebs išgirdęs, kad Pabrėza klekvienu meditacija padalinio i spugus (spouts I), paragrafas ir artikulus. Meditacijos paprastai būdava susikirstomos į punktus, bet tasai žodis neleistiuiškas. Vieton „punkto“ Pabrėza pasartojo „spouga“.

Kaip tik terminologijos išdirbtame ir pastrode Pabrėzos filologinių gabamai. Net rašydamas dvansinę Rekolekcijas Pabrėza neiškenčia neperspėjės skaitytojo dėl žemaitiškos rašybos. Savo prabiliutė Pabrėza rašo: „Žeklay rasstyney tamy Ressty dejeognana takey: o tay diel to: kad skaytitos: ysz legwa, neskobiedams eyskay, sopratamay, parmanomay, nobažnay yr pŕi kožna žekla dawynieti partukai, o pri kykwynei spougei žoñzesnesi partukai Medtyawojętymas at osystanwylyma yr pozitika dwasyezka aptorielyma. Kas węl prigol pri-

to: kokiomis lyteromis žodey tos kulgos rasztes: parsplejo skaytitoj; tegol pyrmias gerys parweyzas: kori lytera kaptor sakytis. Nes jey to neptyniavos, nemierlontas rases nesopratomas. Tagdži talyseid, jog lytera k: to-rieti po sawys tujau padelta lytera e: rādas milksztay brunsagat: o nereykalaus, kad tarp k. yre raszitimes I: teyp sztyt: nerazros: klelo ale kelo. Wlejeysgli lytera L. Jey kalboly brunsng par le: tagdži rasat, po i tujaus dedas I: o po I, tad e: teyp sz. Pilez: o ne Pilez: o jey brunsng par le; tad teyp yr raszitimas: t. sz. Ledwa o ne Liedw I. Lyteras: c. o. s. ž. žeklius rasstyney torętys. q̄l sawym, teyp brunsng kyp lejkyskou kalbou. Kor węl pa-razsity ira dwy lytery noukampę: kaptay taq. ee. II. oo. uu. yy. tąt wylina lyktas tesakos lyteras, bet dobojta ylgesney prasytis“.

Mes samoninėgal pacitavome šią Pabrėzos pratartį, nes pastaruoja metu kalbininkai ir poetai spaudoje paliebt žemaitiškos rašybos klausimą. Manome, kad ta proga nebūtų pro salį pažvelgti ir i Pabrėzos raštus bei rašybą. Antras Pabrėzos rankraštis, kuris iki šiol dienai užsiliko Kretingos pranciškonų vienuolyne, yra pamokslų knyga, antrašte: „KNINGA Tojeti sawley Kozonios oni nekoris Nedielys Dylnu y, ont labay daug Szwęcziu... skaitus rožniusy laykuy yr ont rožniu wytu par Konyga Jorgi Ambroziejus Pabrėza Pyrmias Konyga swiecka, pasklaus Ter-cijonu Zokona Szwęta Proncyzskaus Serfickojy. Apiprowity i wylina kniga Metusy 1822—Kretingoy“.

Tai stora, didelė knyga turinti

1244 puslapius, kurinose telpa 124 pamokslai. Sitoje knygoje surinkti visi pamokslai, kuriuos Pabiéza yra pasakęs daugelyje bažnyčių tarp 1798 ir 1822 m. Pris klekvienu pamokslu antgalvės pažymėta data ir vieta, kur pamokslas sakytas. Iš pamokslų datavimo nesunku nustatyti, kur ir kiek ilgai Pabrėza buvo ki-mendorum. Pamokslų prierašai rodo, kad Pabrėza yra sakęs pamokslus šloše vietose: Raudėnai, Tverai, Plangė, Kartena, Kretinga, Darbėnai, Palanga, Kalvarija, Lenkimai, Mosédai, Kalnalis, Budrai, Veivirženai, Beržovas, Kon-taučiai, Žilblinai Lieplaukė, Jokubavas, Vleraičiai, Laukžemė. Daugiausiai pamokslų Pabiézas pasakė Kartenoje (40). Kretingoje—22: Plungė—11: Palangoj—7, o kitose bažnyčiose—po kelis pamokslus.

Pamokslai surašyti labai švariai ir rūpestingai, kas rodė Pabiézai labai tvarkingu žmogu buvus. Pamokslų gale labai dažnai pažymėti, iš kur imta pamokslui medžiaga, kokis autoriais nau-dotas. Autoriai, kuriais Pabrėza daugiausiai naudojasi, pažymetiniai: Laselis, Grodnickis, Beer, Segneti, Claus, Skarga, Žeglicki, Krovus ir kt. Ne visi Pabrėzos pamokslai originalūs: dailliai pamokslų išverstas žodis zodis iš kitių autorų, kurių dalimi papildyti. Bet iš perdirbtame pamokslų Pabrėzos mintys ir stilius lengvai atskirami. Ypatingai gražus ir įdomus Pabrėzos originalieji pamokslai, kur kalbama apie Žemaičių liaudies papročius. Žmonių sugyvenimą, glimdytųjų pa-relgas, nedorovingus papročius etc.

Sj pamokslų knyga yra tarsi

raktas i Pabrėzos siejos kultūrą, kurioje atspindi Žemaičių šventojo tipas. Sitoje pamokslų knygoje užtinkame taip pat ir pedagoginių momentų, su kuriais mūsų pedagogams būtų ne pro-salji susipažinti ugand mišką tau-tos papročius ir auklėjant jaunajai kartą—